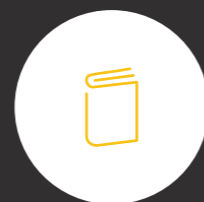


Artikkel 4

Av Elisabeth Staksrud

Digital sosial kapital



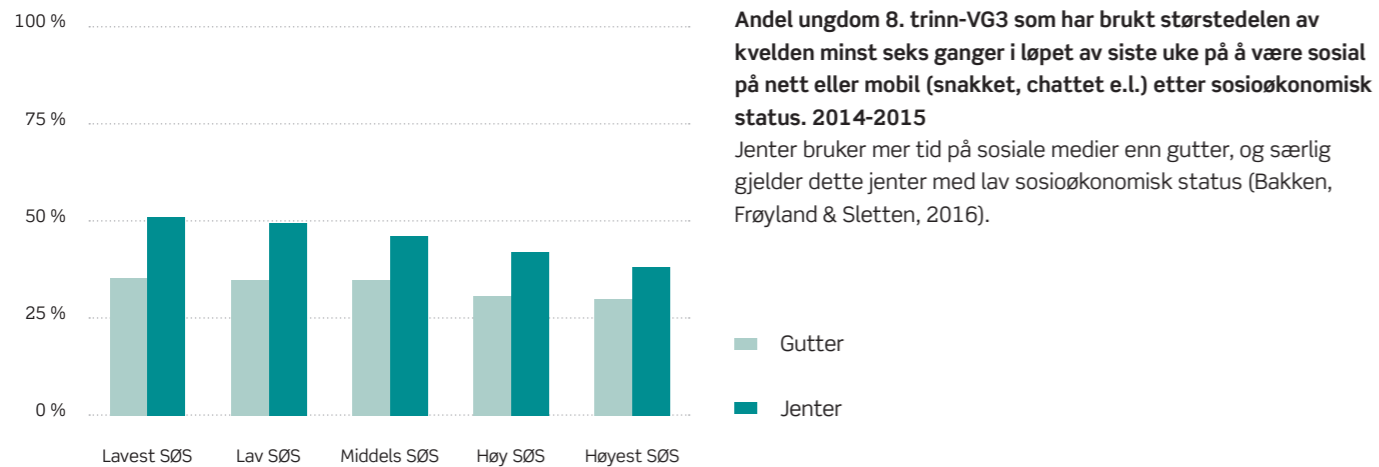
Sammendrag

Internett ikke bare et medium for barn og unge. Nettet er også en sentral del av barns inngang til resten av verden, både individuelt og sosialt. Barna organiserer i stor grad sine sosiale aktiviteter via nettbaserte tjenester, de spiller, ser programmer og bruker sosiale medier i svært høy grad. Det som tidligere var sårbarhet hos et barn, kan forsvinne på Internett, men det kan også forsterkes. Hele 80 prosent av barn fra familier med lav sosioøkonomisk status sier at det er lettere å være seg selv på nettet – dette er klart flere enn de 52 prosentene blant barn generelt. Internett er en viktig sosial og demokratisk arena i barn og unges liv, og i dette lyset kanskje enda viktigere for barn fra marginaliserte familier.

En del forskning har vist hvordan de som allerede har mange venner og omfattende sosial støtte vil kunne skaffe seg større sosiale fordeler av nettbruk generelt, og bruk av sosiale medier spesielt. Samtidig viser forskning også hvordan sosiale medier kan være en sosial kompensasjon for unge som har dårligere sosiale nettverk. For eksempel kan man tenke seg at barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert på grunn av lav sosioøkonomisk status, vil kunne opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant.

I iveren etter å beskytte sårbare barn glemmer vi ofte at det er god beskyttelse i samhold og deltakelse, og at dette samholdet for dagens unge ofte utspiller seg på nettet. Det er samtidig vanskelig å si noe entydig om risiko og Internett som gjelder alle barn. Det finnes ikke ett Internett, på samme måte som det ikke finnes én type barn. Vi kan derfor kun identifisere mønstre og hvordan ulike måter å bruke nettet på kan være knyttet til ulike former for risiko. Dette er igjen avhengig av barnets kunnskap og digitale håndteringskompetanse.

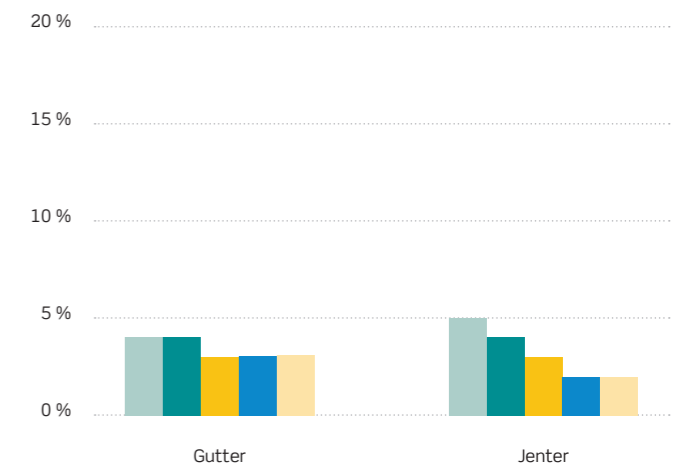
Tall og fakta



Andel ungdom 8. trinn-VG3 som blir mobbet via nett/mobil omtrent hver 14. dag eller oftere, etter sosioøkonomisk status. 2014-2015

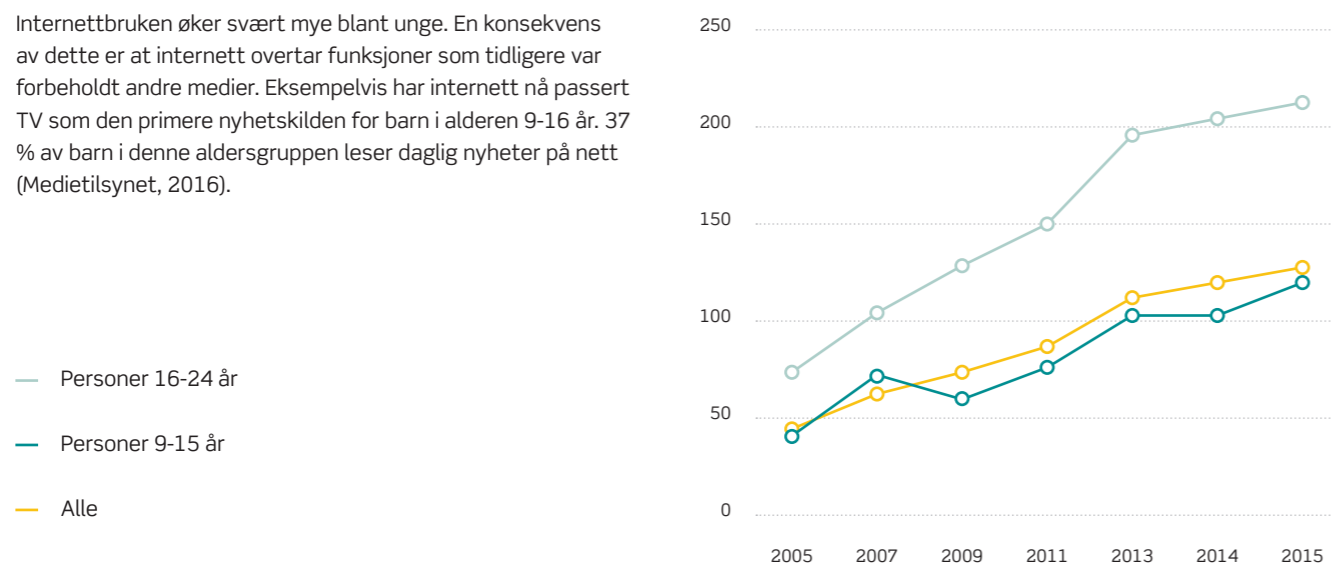
Som ved mobbing for øvrig, viser Ungdata-undersøkelsen at større andeler ungdom med lavere sosioøkonomisk status både opplever og utfører digital mobbing, sammenlignet med ungdom fra høyere sosiale lag. (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016).

■ Lavest SØS ■ Høy SØS
■ Lav SØS ■ Høyest SØS
■ Middels SØS

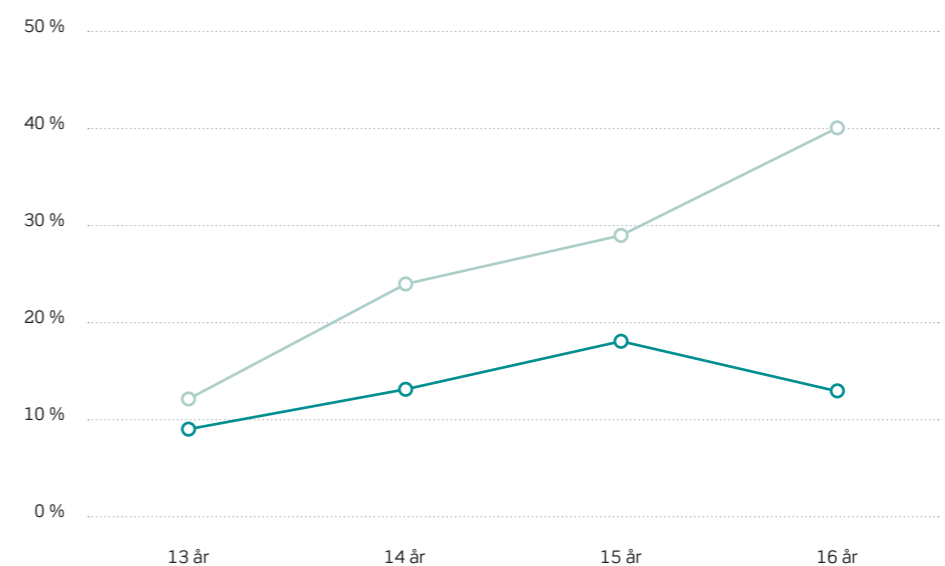


Minutter brukt til internett en gjennomsnittsdag, etter alder. 2005-2015

Internettbruken øker svært mye blant unge. En konsekvens av dette er at internett overtar funksjoner som tidligere var forbeholdt andre medier. Eksempelvis har internett nå passert TV som den primære nyhetskilden for barn i alderen 9-16 år. 37 % av barn i denne aldersgruppen leser daglig nyheter på nett (Medietilsynet, 2016).



Prosentandel av gutter og jenter som i løpet av siste år har fått uønskede seksuelle kommentarer på internett (13-16 åringer). 2016.



21 % av barna i alderen 13-16 år har opplevd å få uønskede seksuelle kommentarer på internett i løpet av det siste året (Medietilsynet 2016). Jenter er klart mest utsatt, og tendensen øker med alderen. Hele 40 % av jentene i 16-årsalderen har fått uønskede seksuelle kommentarer på internett i løpet av det siste året. (Medietilsynet, 2016)



Elisabeth Staksrud

Staksrud er medieviter og førsteamanuensis ved institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo, hvor hun forsker på ytringsfrihet og sensur, barn og unges mediebruk og forskningsetikk. Hun er med i ledelsen av verdens største forskningsprosjekt om barn og medier, EU Kids Online, og er nestleder i den Nasjonale Forskningsetiske Komité for Samfunnsfag, Humaniora, Jus og Teologi (NESH). Selv liker hun best å se på tv.

INNLEDNING

For de fleste av oss er beskyttelsesinstinktet sterkt. Kanskje i særlig grad når det gjelder sårbare barn. Vi ønsker å beskytte deres rettigheter. Derfor var det ikke så overraskende da jeg etter et foredrag for en samling for voksne som jobbet med og i fosterhjem, ble kontaktet av en saksbehandler som i forbifarten nevnte hvordan de hadde store utfordringer med en gutt på 12 år som aldri så ut til å få venner. Han hadde med i bagasjen en utfordrende familiebakgrunn, men ut over det var det ingen ting som skulle tilsi at han ikke skulle kunne skape relasjoner til andre. Allikevel hadde han flere ganger måttet bytte både fosterhjem og skole i forsøket på å skape sosiale relasjoner til jevnaldrende. Han trengte venner, men det var vanskelig å få det til å fungere, og saksbehandleren og fosterforeldrene forsto ikke hvorfor. Han ble ikke mobbet, det var ingen uvennlige kommentarer i klasserommet eller skolegården. Men han ble aldri invitert med av de andre når noe skjedde. Det var som om de glemte han i fritiden. Han var blitt et sosialt spøkelse. Tilstede, men uten å bli sett av noen. Som medieforsker, hadde jeg bare ett spørsmål: Har han mobiltelefon? Svaret var et (indignert) nei, det hadde han selvfølgelig ikke. Han var jo sårbar.

Videre samtaler med ansatte fra barne- og ungdomsetaten og fosterhjemstjenesten bekreftet restriksjon som en gjennomgående policy. Barn og unge som i utgangspunktet er

«Bruk av mediene generelt og Internett spesielt har tradisjon for å vekke sterke følelser og bekymring i forhold til i hvilken grad og på hvilken måte barn og unge kan påvirkes negativt»

sårbare pga. ulike sosiale forhold burde ikke utsettes for ytterligere risiko ved å ha fri tilgang til Internett og mobiltelefon. I noen tilfeller var dette begrunnet direkte ut fra individuelle situasjoner – barn som for eksempel ikke skulle ha kontakt med foreldre eller andre slektninger og som sto i direkte fare for skade hvis de var tilgjengelige på nett og kunne oppspores. Men for de fleste handlet det, slik jeg forsto det, om en større «føre var»-strategi. At man satte opp felles familie eller institusjons-PC til skolearbeid, men ellers var det strengt og stengt. En dyptgripende og felles forståelse av at retten til omsorg og beskyttelse bare var forenelig med et gjennomregulert digitalt liv.

Som forsker på barn og nye medier blir jeg ofte bedt om å formidle forskningsfunn til hva som blant forskere refereres til som «samfunnet for øvrig». Forskning på barn og medier engasjerer, og mange ønsker ikke bare informasjon om hva barn og unge gjør på nettet, men også at forskningsfunn omformuleres til konkrete råd og praktiske tips om hva man bør gjøre for å holde dem trygge – for å beskytte dem. Nesten like ofte opplever jeg at de rådene vi kommer med oppfattes som «feil» og kontraintuitive. De bryter ofte med foreldre og læreres magesfølelse om hva som er bra og ikke bra for barn, og med deres forventning om hvordan vi som forskere skal bekrefte den strategien de allerede har valgt. For eksempel møter jeg ofte sterke protester når jeg, og mine kollegaer, anbefaler at barn starter tidligst mulig med nettbruk,

gjørne lenge før de starter på skolen. Protestene kommer selv om vi kan vise til omfattende forskningsfunn som konkluderer med hvordan tidlig introduksjon til nettbruk og mobiltelefon gir flere ferdigheter, og ja – større sjanse for å utsettes for risiko – men også resulterer i mindre skade fordi man gjennom erfaring og bruk får større håndteringskompetanse og derfor vet hva man skal gjøre når noe negativt skjer. Og at vi ser hvordan tidlig bruk også øker sjansen for at barn gjør dette i samarbeid med foreldre og andre voksne, og på den måten opparbeider seg tillit til at voksne kan være relevante hjelpere også på den digitale arenaen. Slike motforestillinger er ikke overraskende.

Bruk av mediene generelt og Internett spesielt har tradisjon for å vekke sterke følelser og bekymring i forhold til i hvilken grad og på hvilken måte barn og unge kan påvirkes negativt. Særlig når det gjelder såkalte «nye» medier (dvs. de vi mediene vi som er voksne ikke har vokst opp med selv) kommer de ofte med usikkerhet og manglende erfaring, og vekker derfor også større uro fordi vi opplever at vi har mindre oversikt og kontroll over situasjonen og dens mulige langsiktige konsekvenser. Og når man står overfor en usikkerhet hvor man aner en mulig stor og langvarig skade på barn, så vil de aller fleste komme til en konklusjon som sier at det ikke er verdt å ta den sjansen. Med andre ord: det er bedre at barna ikke får mobiltelefon, ikke er på Facebook og Instagram før de er 13 eller 15 år eller ikke få spille dataspill mer enn ►

«Barn og unges digitale rettigheter handler ikke bare om beskyttelse, men også mye om deltakelse»

- ▶ to timer i uken, fordi man har en følelse av at barna blir avhengige/aggressive/passive/burde heller være ute og klatre i trærne. Mediene er noe vi alle har direkte og personlig erfaring med, og derfor blir ofte forskningsfunn satt i relieff av egne, personlige erfaringer.

BARNES DIGITALE RETTIGHETER

Barn og unges digitale rettigheter handler ikke bare om beskyttelse, men også mye om deltakelse. Barnekonvensjonens prinsipper er i stor grad direkte overførbare til barn og unges digitale liv, prinsipper som ikke bare vektlegger beskyttelse, men også deltakelse. Som det står i første punkt i barnekonvensjonen:

Barnet skal ha rett til ytringsfrihet; denne rett skal omfatte frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer av ethvert slag uten hensyn til grenser, enten det skjer muntlig, skriftlig eller på trykk, i kunstnerisk form eller gjennom en hvilken som helst uttrykksmåte barnet måtte velge.

Artikkel 15 anerkjenner også barnets rett til organisasjonsfrihet og frihet til å delta i fredelige forsamlinger, og artikkel 16 vektlegger hvordan «ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv, sin familie, sitt hjem eller sin korrespondanse, eller for ulovlige angrep mot sin ære eller sitt omdømme» og understreker at det enkelte barn har rett til lovens beskyttelse mot slik innblanding eller slike angrep.

Internett er veldig viktig i barn og unges liv. Det fungerer som en sosial arena hvor man interagerer med venner og andre jevnaldrende, utveksler alle de formene for kommunikasjon som styrker relasjoner. Internett fungerer som sosialt lim.

Noen ganger, når jeg snakker med barn og unge om deres forståelse av rettigheter og av beskyttelse, forteller jeg historien om gutten på 12 år. Og som regel tolker de historien hans på følgende måte: Du har hatt skikkelig uflaks i livet, har opplevd noe skikkelig dritt, kanskje har du fått en dårlig familie eller mistet foreldrene

27 %

av barn og unge oppga i 2010 at det er lettere å snakke om private ting på Internett enn utenfor nettet.

dine, og som et svar på dette for å «hjelp deg» så bestemmer voksne at du i tillegg ikke får lov til å ha noen venner.

Hvorfor denne tolkningen? Jo fordi de fleste barn og unge i Norge i dag vet at tilgang til Internett og mobil ikke handler primært om skolearbeid eller informasjonsinnhenting eller å «se på skjerm», men om sosiale relasjoner. Vite hvor man skal møtes etter skolen. Muligheten til tilbakemeldinger og omsorg og støtte, dele gleder og sorger. Kort fortalt, et middel til å bygge de sosiale relasjonene som er så viktige

når man vokser opp. Så da jeg fikk svaret om at gutten på 12 år selvsagt ikke fikk ha mobiltelefon så ble jeg stående igjen og lure – hvis han ikke har mobiltelefon eller får bruke sosiale medier – hvordan skal han da vite hva de andre skal finne på etter skolen? At det blir fotball på løkka fremfor sykling i skolegården? At vi møtes hos Per for å spille Minecraft sammen, og at de som ikke kan komme til Per kan være med allikevel via nettet? At han var invitert med på kinobursdag med gutta i klassen, og at man sier fra om man kan komme eller ikke ved å trykke «accept» på invitasjonen i Facebook? ▶

«...barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert, eller vil oppleve at de ofte blir ekskludert av andre barn på grunn av utseende, funksjonshemminger eller sosioøkonomisk status, vil kunne finne venner og opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet, når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant»

52 %

av norske 11-16-åringene synes det er lettere å være seg selv på Internett enn utenfor nettet. Tilsvarende andel var 80 prosent blant barn fra familier med lav sosioøkonomisk status.

► DIGITAL SOSIAL KAPITAL - BLIR DE RIKE RIKERE?

En del forskning har vist hvordan for eksempel sosiale medier har en «Rike blir rikere»-effekt. Dette betyr at de som allerede har mange venner og omfattende sosial støtte, vil kunne høste større sosiale fordeler av nettbruk generelt, og bruk av sosiale medier spesielt. På den annen side viser forskning også hvordan sosiale medier kan fungere som en sosial kompensasjon for dem som har dårligere sosiale nettverk. For eksempel kan man tenke seg at barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert, eller vil oppleve at de ofte blir ekskludert av andre barn på grunn av utseende, funksjonshemninger eller sosioøkonomisk status, vil kunne finne venner og opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet, når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant.

Utgangspunktet for disse og andre funn er et premiss vi ofte som voksne ikke er helt komfortable med. At nettvenner kan være og ofte er minst like gode som «offline» møtte venner. Og at nettet representerer en verdifull sosial arena. For eksempel: Mange barn og unge oppgir at det er lettere å snakke om private ting på internett enn utenfor nettet (27 prosent av norske 11-16-åringene i 2010), og hele 52 prosent norske 11-16-åringene, svarte i 2010 at de synes det var lettere å være seg selv på Internett enn utenfor nettet. For barn fra familier med lav sosioøkonomisk status var det hele 80 prosent som sa det var lettere å være seg selv på nettet (Staksrud,

2013). Med andre ord: nettet er der hvor mange opplever å være «mest seg selv». Dette stiller store og nye krav til hjelpeapparatet. For ofte vil lærere, helsesøstre, fritidsledere, fysioterapeuter, barnevernsansatte, politi, leger og andre hvis jobb inkluderer å skulle hjelpe barn som trenger det, ikke ha en aktiv forståelse av at norske barns liv også leves på Internett. Derfor får vi en generasjonskollisjon mellom dem som er vokst opp med nettet og er «mest seg selv» der, og dem som ikke er vokst opp med Internett, og derfor ikke har den naturlige forutsetningen for å forstå hvor viktig og sentralt nett- og mobilbruk er for barns interaksjon med verden. Voksne som er fulle av gode intensjoner og vil beskytte dem.

Magefølelsen, den uroen vi ofte kan føle når det er noe som er galt, selv om vi ikke vet helt hva det er, er svært nyttig. Men den er ikke et idiotsikkert kompass.

Hvis vi i vår iver etter å beskytte, særlig de sårbare barna, glemmer at det er god beskyttelse i samhold og deltakelse, og at dette samholdet for dagens barn ofte finner sted på nettet, så ender vi opp i en situasjon hvor vi i vår iver etter å beskytte kan gjøre vondt verre. Vi er ofte flinke til å spørre barn om hvordan de har det på skolen og om de trives der. Vi må bli like flinke til å spørre hvordan de har det på Internett. Vår erfaring som forskere tilsier at om man engasjerer seg og spør barna så får man også gode, innsiktsfulle og interessante svar.

«Magefølelsen, den uroen vi ofte kan føle når det er noe som er galt, selv om vi ikke vet helt hva det er, er svært nyttig. Men den er ikke et idiotsikkert kompass»

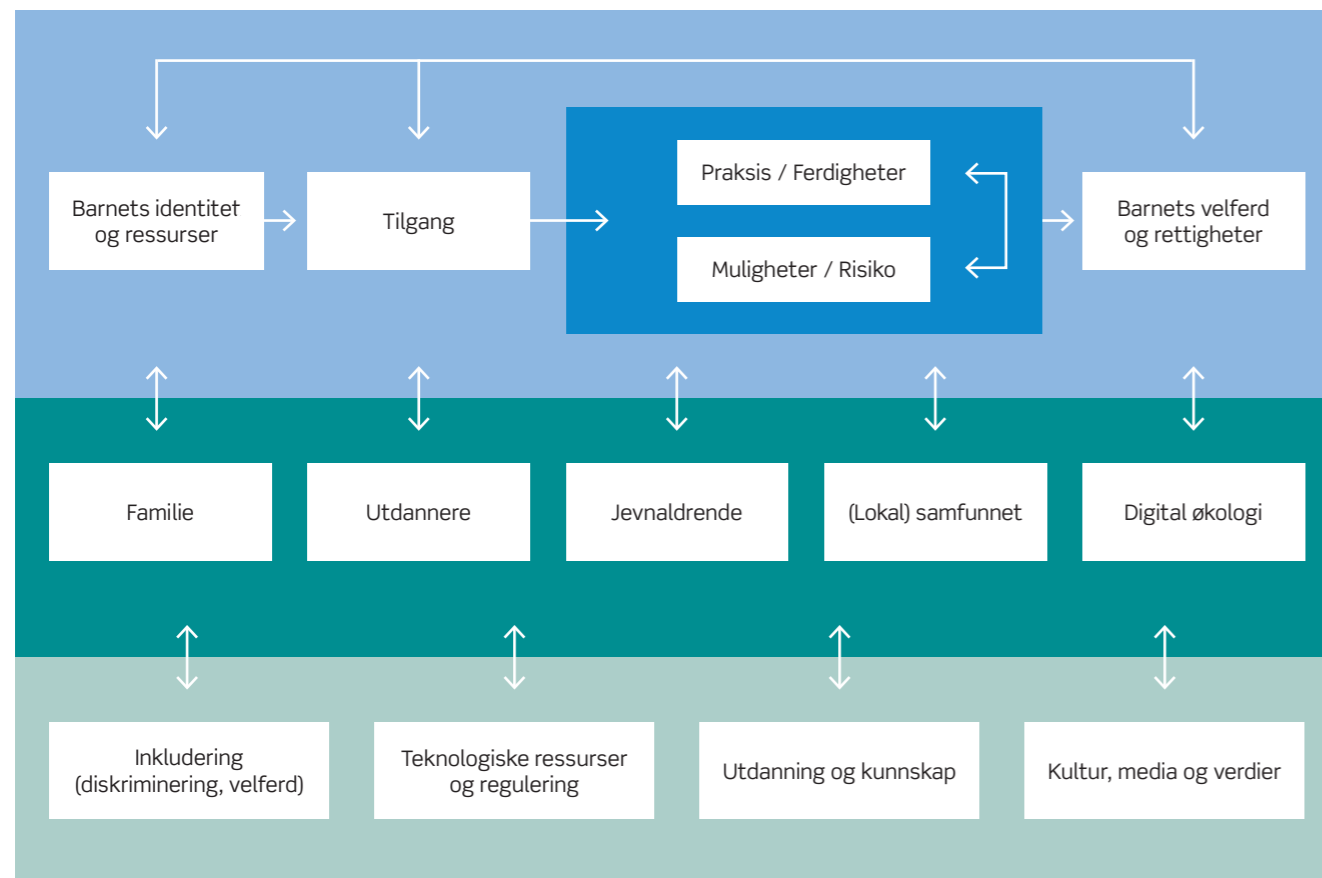
Internett er fullt av muligheter

Internett er en viktig sosial og demokratisk arena i barn og unges liv. I 2010 gjennomførte vi en større undersøkelse om barn og unges nettbruk, den såkalte EU Kids Online undersøkelsen. Gjennom intervjuer med over 25 000 barn i 25 europeiske land, samt én av deres foreldre, samlet vi inn data ikke bare om nettbruk og positive og negative erfaringer knyttet til denne, men også hvordan bruken av Internett hang sammen med andre variabler, både på individuelt nivå – slik som psykisk

helse, kunnskap og personlige egenskaper, sosiale – slik som familieforhold, skolegang og forholdet til venner og andre jevnaldrende – og på nasjonale variabler, slik som medieregulering, skolesystemer og velferd og diskriminering. Gjennom flere hundre analyser og publiseringer fra denne undersøkelsen har vi kunnet si noe om hvordan variabler på ulike nivå virker sammen og tegner et komplisert bilde av barn og unges nettbruk, som ikke kan reduseres ned til et spørsmål om Internett er «bra» eller «ikke bra». ►

«Nettet gjør ikke nødvendigvis barn mer sårbare, men det gjør sårbare barn mer tilgjengelige»

Modell 1 - EU Kids Online revised



■ Nasjonalt nivå ■ Sosialt nivå ■ Individnivå ■ Online

(Opprinnelig publisert i Livingstone, Mascheroni, & Staksrud, 2017)

- Samtidig er muligheten for å bli sett, og behovet for å dele i en digital fellesskapskultur ikke uten utfordringer. Alle gjør tabber – også sosiale – når de vokser opp. Men i motsetning til tidligere generasjoner, som har kunnet la slike opplevelser skrives inn i glemmeboken, har de digitale generasjoner ikke den samme luksusen.

Barn og unge som er ensomme, blir mobbet eller på andre måter er sårbare, vil ofte ha en økt risiko for å kunne bli utnyttet og lurt av andre barn og ungdom – og av voksne. Nettet gjør ikke nødvendigvis barn mer sårbare, men det gjør sårbare barn mer tilgjengelige. For eksempel fant vi hvordan seks prosent av barna som deltok i undersøkelsen hadde en eller annen form for funksjonshemming, mentalt eller fysisk. I tillegg tilhørte fire prosent av barna en gruppe som ble utsatt for diskriminering. Begge disse gruppene av barn rapporterte om økt risikonivå i forhold til andre, og de hadde også mer opprørende erfaringer enn gjennomsnittet. Samtidig viste også dataene hvordan foreldrene til disse barna hadde mindre tro på egne evner til å veilede barna i hvordan de skulle håndtere negative erfaringer på nettet, og mindre tro enn andre foreldre på egne barns evner. De ønsket seg mer informasjon og hjelp fra myndighetene til å kunne mestre barnas digitale liv og velferd (Livingstone, Görzig, & Ólafsson, 2011). Og dette er viktig for at barn og unge skal kunne nyttiggjøre seg av alle de fantastiske mulighetene som Internett også representerer.

Det betyr at det stilles større krav til den enkeltes evne og vilje til selv å gjøre gode valg. Dette betyr også at om man ikke velger riktig, vil du selv måtte bære konsekvensene av det dårlige valget – og også skylden for det. Nøkkelen her er digitale ferdigheter og håndteringskompetanse. Å vite hva man skal gjøre og hvem man skal snakke med når noe skjer. Evnen til å be om hjelp. Til å si fra når noe oppleves som feil, skremmende, ekkelt eller farlig. Og det krever tillit mellom generasjonene – og at man ikke tror at du er der for å ta fra dem vennene.

INTERNETT SOM VINDU TIL VERDEN

Hva kan forskningen bidra med? Vår anbefaling, basert på de siste 20 års utvikling i feltet, er at vi ikke retter fokuset på barns forhold til Internett som et medium, men i stedet ser på hvordan barns forhold til resten av verden, både på individuelt, sosialt og nasjonalt nivå, ofte skjer gjennom Internett. Det er ikke teknologien som er avgjørende, men hvordan vi bruker teknologien, og kanskje i særlig grad hvordan vi bruker den til å interagere med andre. Dette betyr også at ethvert og alle elementene i modellen over, kan få en endret betydning eller en endret mening enn det de hadde før Internett og den sosiale interaksjonen og kommunikasjonen som skjer der (Livingstone et al., 2017). Fjerne familierelasjoner kan oppleves nært, geografiske grenser blir mindre viktige, man får en økt ►

- ▶ umiddelbarhet i kommunikasjonen med andre. Og ikke minst – det som tidligere var sårbarhet hos et barn, kan forsvinne på Internett, men det kan også forsterkes. Man kan også få nye grupper av barn som er sårbare

Etter å ha oppsummert forskning på barn og nye medier i Europa gjennom de siste 20 årene, ser vi at vi ikke kan si noe enhetlig om risiko og Internett som gjelder alle barn. På samme måte som barn er forskjellige, og stiller med ulike grad av evner, kompetanse, sårbarhet og interesser, er også Internett et differensiert sett av muligheter, tjenester og sosiale interaksjoner. Det finnes ikke ett Internett, like lite som det finnes én type barn. Dette betyr at vi (kun) kan identifisere mønstre og hvordan for eksempel ulike måter å bruke nettet på kan være knyttet til ulike former for risiko, som – avhengig av en del andre faktorer slik som barnets kunnskap og digitale håndteringskompetanse – vil kunne lede til skade, eller til mestring og dermed også økt selvtillit, erfaring og vekst.

Til slutt: Cirka et år etter at jeg først hørte om gutten på 12 år som ikke hadde venner, møtte jeg igjen representanter fra fosterhjems-tjenesten i regionen der han bodde. Etter å ha holdt et foredrag om sårbare barn på nettet, hvor jeg viste til historien om gutten uten venner og min forbauselse som medieforsker over hvor lite man hadde satt seg inn i hvordan dagens ungdom bygger relasjoner til hverandre og hvor viktige sosiale medier, mobiltelefon

og digital deltakelse er for sosiale så vel som demokratiske rettigheter, ble jeg igjen kontaktet av en gruppe ansatte. De kunne fortelle at de, etter vårt tidligere møte og etter mye tvil og bekymring, hadde kommet frem til å gå i dialog med fosterforeldrene til gutten og foreslå at også han fikk mobiltelefon og friere nett-tilgang. Og de kunne også fortelle at det gikk helt fint. Ikke bare hadde han fått mobiltelefon. Han hadde også fått venner. ●

Referanser

D

Dreier, M., Tzavela, E., Wolfling, L., Mavromati, F., Duven, E., Karakitsou, C., . . . Tsitsika, A. (2012). The development of adaptive and maladaptive patterns of Internet use among European adolescents at risk for internet addictive behaviours: A Grounded theory inquiry. *EU NET ADB*. Athens: National and Kaopdistrian University of Athens (N.K.U.A).

L

Livingstone, S., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Disadvantaged children and online risk *EU Kids Online* (s. 14). www.eukidsonline.net: LSE.

Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2017). European research on children's internet use: Assessing the past, anticipating the future. *New Media & Society*, s. 1-20. doi: 10.1177/1461444816685930

S

Staksrud, E. (2013). Digital mobbing: *Hvem Hvor, Hvordan, Hvorfor – og hva kan voksne gjøre?* Oslo: Kommuneforlaget.